

ჯვარცხმის ადრე ჰოლოცენის პერიოდის ქვის
ინვენტარის კომპლექსური ანალიზი
A complex analysis of early Holocene period
stone inventory of Jvartskhma

გურამ ჩხატარაშვილი
სსიპ აჭარის მუზეუმი,
ბათუმის არქეოლოგიური მუზეუმი, არქეოლოგიის აკადემიური დოქტორი
ვალერი მანკო
უკრაინის ეროვნული მეცნიერებათა აკადემიის არქეოლოგიის ინსტიტუტი
ქეთევან ესაკია
საქართველოს ეროვნული მუზეუმის არქეოლოგიის კვლევის ცენტრი
Guram Chkhatarashvili
LEPL Ajara Museum,
Batumi Archaeological Museum,
PhD in Archaeology
Valeri Manko
Institute of Archaeology at
Ukraine's national academy of Sciences
Ketevan Esakia
National Museum of Georgia, Institute of
Archaeological Science

DOI: <https://doi.org/10.52340/wbam.2023.01>

აბსტრაქტი: წარმოდგენილ სტატიაში ვრცლად არის განხილული დასავლეთ ამიერკავკასიის ადრე ჰოლოცენის პერიოდის არქეოლოგიური ძეგლი, რომელიც როგორც ქართული, ისე უცხოური სამეცნიერო საზოგადოებისთვის მხოლოდ უკანასკნელ ხანებში გახდა ცნობილი. ღია ტიპის ნამოსახლარზე, სამწუხაროდ, ნიადაგის თავისებურებების გამო ფაუნისტური ნაშთი არ დაფიქსირებულა. ამიტომ ერთადერთი მასალა, რაც წარმოდგენას გვიქმნის იმდროინდელი ადამიანის ცხოვრებასა და მოღვაწეობაზე, ესაა ქვის არტეფაქტები. ამის გათვალისწინებით, პუბლიკაციის ავტორებმა განახორციელეს ქვის ინვენტარის კომპლექსური კვლევები, რაც მოიცავს ტექნო-ტიპოლოგიურ და ტრასოლოგიურ ანალიზებს. იარაღთა დასამზადებლად გამოყენებული იყო ნუკლეუსის დამუშავების პირდაპირი დარტყმის მეთოდი და, ასევე, ხელის წნევითი ტექნიკა, რაც კოლექციაში კონუსური და ფანქრისებრი ნუკლეუსების არსებობით აიხსნება. იარაღები ცოტაა, თუმცა, მათ შორის განსაკუთრებით საინტერესოა ორგვერდრეტუშირებული ტრაპეციები, რომლებიც ჯვარცხმის თანადროულ თითქმის ყველაზე ძველზე გვხვდება. საინტერესო შედეგები მოგვცა ქვის ინვენტარის ტრასოლოგიურმა კვლევებმაც, რამაც ფაქტობრივად ზუსტად განსაზღვრა აქ მცხოვრები ადამიანის ძირითადი საქმიანობა. სამწუხაროდ, ძეგლს არ გააჩნია აბსოლუტური თარიღები, თუმცა, ავტორთა მიერ შეფარდებითი (ტიპოლოგიური) მეთოდის გამოყენებით მეტად საინტერესო დასკვნები იქნა გაკეთებული.

საკვანძო სიტყვები: ადრე ჰოლოცენი, არტეფაქტი, კომპლექსური ანალიზი, ნამოსახლარი

შესავალი. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე გასული საუკუნის მეორე ნახევარში სავლეთ-არქეოლოგიური კვლევა-ძიებების შედეგად ქვის ხანით დათარიღებული არაერთი მნიშვნელოვანი ძეგლი აღმოჩნდა (ბერძენიშვილი, ნებიერიძე, 1963; ნებიერიძე, 1972; გოგიტიძე, 1978, 2008; კალანდაძე, 1986; გრიგოლია, 2001). უკანასკნელ პერიოდში ამათ რიცხვს შეემატა ჯვარცხმის ნამოსახლარი. ძეგლი აღმოჩნდა 2012 წ. სოფ. ჯვარცხმაში კლოდ მდინარადის საკარმიდამო ნაკვეთში (სიმინდის ყანა), სადაც მიწის დამუშავების დროს შემთხვევით გამოვლინდა ქვის არტეფაქტები. ჩვენ გავეცანით აღნიშნულ მონაპოვრებს და სათანადო მეცნიერული შესწავლის შედეგად

გამოვეციტ მცირე პუბლიკაციის სახით (ჩხატარაშვილი, 2013). მოგვიანებით, სსიპ აჭარის მუზეუმის დაფინანსებით შესაძლებელი გახდა არქეოლოგიური ექსპედიციის განხორციელება (Манько, Чхатарашვილი 2020), რომლის შედეგებზე ვრცლად იქნება საუბარი აღნიშნულ პუბლიკაციაში.

N ძეგლის მდებარეობა და სტრატეგრაფია. ჯვარცხმის ნამოსახლარი მდებარეობს ჩოხატაურის მუნიციპალიტეტში, ცენტრიდან 2-3 კმ-ის დაშორებით (GPS კოორდინატები N 41 59.386 E 042 13.431). იგი წარმოადგენს ღია ტიპის ერთფენიან ნამოსახლარს, რომელიც მდებარეობს დაბლობ ადგილას, ზღ.დ. 75 მ. სიმაღლეზე. ძეგლი გეოგრაფიულად კოლხეთის დაბლობშია მოქცეული, რომლისთვისაც დამახასიათებელია სუბტროპიკული კლიმატი. მიწა აქ ნესტიანი და სველია, რამაც, როგორც ჩანს, ღია ტიპის ნამოსახლარზე ძვლოვანი მასალის დაცულობის მხრივ შექმნა დიდი პრობლემები. ერთადერთი მასალა, რაც წარმოადგენს გვიქმნის იმდროინდელი ადამიანის ცხოვრებაზე, ესაა ქვის არტეფაქტები.

2018 წ. განხორციელებული მცირე მასშტაბის საველე სამუშაოების დროს, უძრავი კულტურული ფენის დაფიქსირების მიზნით საკარმიდამო ნაკვეთში გაივლო რამდენიმე საკონტროლო თხრილი (1x2 მ). საინტერესო აღმოჩნდა თხრილი № 2 (ე.წ. ძირითადი თხრილი), სადაც დაფიქსირდა შემდეგი სტრატეგრაფიული სურათი.

- I – კორდოვანი ფენა (სიმძლავრე 3-5 სმ)
- II – ჰუმუსოვანი ფენა წვრილი კენჭებით (8-10 სმ)
- III – ყავისფერი ფენა (20-25 სმ)
- IV – ღია ყავისფერი ფენა, დედაქანი

კულტურული ფენა დაფიქსირდა ყავისფერ ფენაში, რომელიც, ჩვენი წინასწარული დაკვირვებით ადრეპოლოცენის პერიოდით უნდა დათარიღებულიყო. აღნიშნული მოსაზრება გაამყარა ნამოსახლარზე აღმოჩენილი იარაღებისა და წარმოების ნაშთების კომპლექსურმა ანალიზმაც.

მეთოდოლოგია. არქეოლოგიური სამუშაოები განხორციელდა სტანდარტული მეთოდით. შესასწავლ ფართობზე აიგო კვადრატები (1x1 მ). თითოეულ მათგანს მიეცა შესაბამისი ნუმერაცია და ლათინური ასო. ზედა ფენა ავიღეთ ნიჩბების გამოყენებით, ხოლო კულტურული ფენის გამოჩენის დროს დავიწყეთ თხელი ფენის (5 სმ) აღება სპეციალური დანებითა და საპრეპარაციო იარაღებით. ყველა არტეფაქტს მიეცა თავისი საინვენტარო ნომერი და გატარდა საველე დავთარში. In Situ მდომარეობაში აღმოჩენილი არტეფაქტი დაფიქსირდა საერთო გეგმაზე სიღრმეების მითითებით. გათხრების პარალელურად გასუფთავდა ჭრილები, რომელიც პარალელურად ჩაიხატა და დაფიქსირდა სტრატეგრაფია (სამწუხაროდ, პრეპარირებული ნიადაგის გაცრა ვერ მოხერხდა).

კაჟის და ობსიდიანის ინვენტარის შესწავლა მოხდა ფორმალურ-ტიპოლოგიური მეთოდის გამოყენებით, რომელიც განხორციელდა ჟ. ტიქსიეს (Tixie, 1974) ადრე პოლოცენის ტიპოლოგიური სქემის მიხედვით.

ქვის ინვენტარის ფუნქციონალურ-ტრასოლოგიური ანალიზი განხორციელდა ორ ეტაპად. პირველი ეტაპი გულისხმობდა არტეფაქტების ზედაპირის მიკროსკოპულ შესწავლას. იარაღის გამოყენების დროს მის ზედაპირზე სავსებით კანონზომიერი, სხვადასხვა ტიპის კვალი რჩება (Семенов, 1957; Семенов, Коробкова, 1983), რომლის შესასწავლად გამოყენებული იყო ბინოკულარული მიკროსკოპი (МБС-9). იარაღის მცირე მონაკვეთზე დაკვირვებისა და მიკროსტრუქტურის ფოტოგრაფირებისთვის გამოყენებული იყო მეტალოგრაფიული მიკროსკოპი (Olympus). კვლევის მეორე ეტაპი მოიცავდა არტეფაქტთა ფუნქციონალურ ანალიზს, კლასიფიკაციას მეურნეობის დარგების მიხედვით და ჰისტოგრამების აგებას.

ტექნო-ტიპოლოგიური ანალიზი. არქეოლოგიური გათხრების შედეგად აღმოჩნდა კაჟისა და ობსიდიანის 184 ერთ. არტეფაქტი (ცხრილი I). კაჟი გამოირჩევა მაღალი

ხარისხით. სხვადასხვა შეფერილობის მიუხედავად, როგორც ჩანს, იგი ერთი საერთო წყაროდან უნდა მომდინარეობდეს. რაც შეეხება ობსიდიანს, მათში დომინირებს გამჭირვალე და შავი ფერი.

M ჩვენი აზრით, კაჟისა და ობსიდიანის კოლექციის სიმცირე უნდა მიუთითებდეს იმაზე, რომ ძეგლის ჩამოყალიბება დროის მცირე მონაკვეთში მოხდა, ანუ მისი გამოყენება სავარაუდოდ, ერთხელ მოხდა. ამ მოსაზრებას ამყარებს ასევე, ქვის დამუშავების ტექნოლოგია და იარაღებზე არსებული ხანმოკლე გამოყენების კვალი.

მონაპოვრებში 9 ნუკლეუსია. მათგან 7 ერთმოდენიანია, დანარჩენს ორი მოედანი აქვს. ნუკლეუსებში გვხვდება ძირითადად პრიზმისებრი ფორმები. ზოგიერთ მათგანზე შემორჩენილია კაჟრის ბუნებრივი ქერქი. ნუკლეუსების ტექნოლოგიური ანალიზიდან ირკვევა, რომ ძეგლზე გავრცელებული იყო ნუკლეუსის დამუშავება პირდაპირი დარტყმის მეთოდით. თუმცა, კოლექციაში გვხვდება 2 ც. კონუსური ნუკლეუსი და 1 ც. ნუკლეუსის ფირფიტა, რომელიც მიუთითებს იმაზე, რომ აქ მცხოვრები ადამიანებისთვის უცხო არ უნდა ყოფილიყო ნუკლეუსის დამუშავების ხელის წნევითი ტექნიკა.

კოლექციაში მცირე რაოდენობითაა წარმოდგენილი ლამელები და მიკროლამელები, სულ 26 ც. მათ შორის მთლიანი ეგზემპლარები ძალიან ცოტაა. უმეტესად გვხვდება მათი ფრაგმენტები: პროქსიმალური, მედიალური და დისტალური ნაწილები. აღსანიშნავია, რომ ლამელებს შორის 8 ც. ხელის წნევითი ტექნიკითაა მიღებული, დანარჩენი კი დარტყმის მეთოდით.

კაჟის და ობსიდიანის ინვენტარში ყველაზე დიდი ნაწილი უკავია სხვადასხვა ზომის და ფორმის ანატკეც-ანამტვრევებს. მათგან 10 ცალი პირველადი ანატკეცია. როგორც ჩანს, ნუკლეუსების გაპობა და მათი დამუშავება ადგილზე უნდა მომხდარიყო, ე.ი. ნამოსახლარი შესაძლებელია, რომ სახელოსნოდაც ყოფილიყო გამოყენებული. ჩვენს მოსაზრებას ამყარებს, ასევე, ნუკლეუსის ანამტვრევების (9 ც.) არსებობაც, რომლებიც შემდგომი დამუშავებისთვის უვარგისი იყო.

Q ქერცლისებრი ანატკეცები ძეგლზე ძალიან ცოტაა (22 ც.), რაც, ბუნებრივია, არ შეესაბამება ძეგლის ფუნქციას. მათი რაოდენობა გაცილებით ბევრი უნდა ყოფილიყო. სამწუხაროდ, საველე პირობებში რთული გახდა ნიადაგის ლითონის ბადეში გაცრა-გარეცხვა, რამაც გამოიწვია მცირე ზომის არტეფაქტების დაკარგვა.

რაც შეეხება კაჟის არტეფაქტებს მეორადი დამუშავებით, მათი რაოდენობა 18 ცალს შეადგენს. საფხეკი – 3 ცალია. უმთავრესად ბოლოკიდურა საფხეკებია, რომელიც დამზადებულია ლამელაზე და ანატკეცზე. საჭრისები 6 ცალია. მათგან ერთია დამზადებული მასიურ ლამელაზე, დანარჩენი კი ანატკეცებზე. გამოიყოფა კუთხის, შუალა და გვერდულა საჭრისები. იარაღებში გვხვდება გვერდრეტუშირებული და გვერდამოდარული ლამელები. ერთეული სახითაა წარმოდგენილი სატეხი და სწორად თავწაკვეთილი ლამელა.

კაჟის ინვენტარში საინტერესო და მნიშვნელოვან ჯგუფს ქმნის ციცაბო რეტუშით გვერდდამუშავებული ტრაპეციები (3 ც.). ერთი მათგანი დამზადებულია მასიურ ლამელაზე, ხოლო დანარჩენი საშუალო სიმაღლის ლამელებია.

მონაპოვრებში ობსიდიანის არტეფაქტები ძალიან ცოტაა. სულ 7 ცალი. მათგან მხოლოდ 4 ცალია იარაღი. ობსიდიანის ნუკლეუსების არ არსებობა და ანატკეც-ანამტვრევების სიმცირე ჩვენი აზრით მიუთითებს იმაზე, რომ ობსიდიანის იარაღები ნამოსახლარზე უკვე მზა პროდუქტის სახით მოჰქონდათ. იარაღებში გვხვდება რეტუშირებული და სწორად თავწაკვეთილი ლამელა, გვერდულა საჭრისი, ტრაპეცია და სხვ.

ჯვარცხმის ნამოსახლარზე საველე არქეოლოგიური სამუშაოების დროს საკმაო რაოდენობით აღმოჩნდა რიყის და ბაზალტის ქვის იარაღებიც. მათგან საინტერესო იარაღს წარმოადგენს ქვის ორმხრივლესილი ცული. იარაღის სიგრძეა 17 სმ, სიგანე 5 სმ. სამუშაო პირო ოვალურია, ყუის მხარეს თანდათანობით ვიწროვდება. იარაღს ზედა

ნაწილში ეტყობა მცირე ატკეცვის ნიშნები, რაც ხის ბუდეში ჩამაგრებისთვის იყო საჭირო. ამავ ეტყობა უნდა გავაერთიანოთ ცულის პირიც.

რიყის და ბაზალტის ქვის კოლექციაში საინტერესო ჯგუფს ქმნიან სატეხ-სათლელეები და მცირე ზომის სანაყი ქვები. ნამოსახლარზე მოპოვებულია, ასევე, მრგვალი ფორმის პატარა ქვებიც, რომელიც ან შურდულის ქვები უნდა იყოს, ან ნუკლეუსის დამუშავებისთვის საჭირო ე.წ. ქვის ჩაქუჩი.

ტრასოლოგიური ანალიზი. ქვის ინვენტარის ტრასოლოგიური ანალიზი განხორციელდა საქართველოს ეროვნული მუზეუმის არქეოლოგიური კვლევების ინსტიტუტში, ტრასოლოგ ქეთევან ესაკიას მიერ. კვლევა ჩაუტარდა 96 არტეფაქტს, რომელთაგან 35 ერთეულზე დაფიქსირდა იარაღად გამოყენების კვალი. მათი უმრავლესობა საშუალო და პატარა ზომის კაჟის თავბოლოგადამტვრეული ლამელა და მიკროლამელაა (12 ც.). რაოდენობით სჭარბობენ სახოკები (8 ც.), დანები და საფხეკები (5-5). შემდეგ საჭრისები (3 ც.), წვეტანისებური და სატეხისებრი იარაღები (2-2), საფართი (1 ც.) და იარაღის ნამზადი (1 ც.). საფართი პრაქტიკულად, ბურღის ფორმისაა და ძვალზე, რქაზე, ხესა და ტყავზე ნახვრეტის გასაფართოებლად გამოიყენებოდა. საჭრისებს შორის ერთი მიკროლამელაზე ჩამოყალიბებული იარაღია, რომელსაც საჭრელ-სარანდავის ფუნქცია აკისრია. სამუშაო პირს არა აქვს სასაჭრისე ჩამონატეხი. იყენებდნენ ხის, ძვლისა და რქის მასალაზე წვრილი ღარების გასატარებლად. ასეთი იარაღი ეფექტურია მყარი მასალის დასამუშავებლად.

ცვეთის კვალის გარეშე აღმოჩნდა 12 ერთეული მიკრო და თავბოლოგადამტვრეული ლამელა. კოლექციაში ყველაზე მეტი ქერცლისებური იარაღია (29 ც.). მათ შორის ერთზე, სუსტად გამოხატული, სახოკის კვალი დაფიქსირდა.

ანამტვრევებსა (10 ც.) და ანატკეცებს შორის (22 ც.) აღმოჩნდა რამდენიმე სახოკი, როგორც ნედლი, ასევე მყარი (ხე, ძვალი, რქა) მასალის დასამუშავებული იარაღი. მიკროლამელაზე დაფიქსირდა ხორცის საჭრელი დანები უტილიზაციის რეტუმით და სამუშაო პირის გასწვრივ, დანებისთვის დამახასიათებელი ცვეთის კვალით. ერთ დანის პირზე ტყავის საჭრელი იარაღის კვალია, რაც გამოიხატება, სამუშაო კიდის ინტენსიური სიპრიალით.

ტრასოლოგიური ანალიზით კოლექციაში ოთხი კომბინირებული იარაღი დაფიქსირდა: სახოკ-სათლელი, წვეტან-სახოკი, სახოკი-დანა, საჭრისი-სათლელი. როგორც ჩანს, დაბლაგვებული, ხმარებიდან გამოსული იარაღი, მოგვიანებით, მეორად ფუნქციას ითავსებდა.

მასალის მცირე რაოდენობის მიუხედავად, ტრასოლოგიური კვლევისას გამოვლინდა სახოკებისა და საფხეკების, შედარებით, მეტი რაოდენობა რაც ადგილზე, ხის, ძვლისა და ტყავზე მუშაობის პროცესზე მიგვანიშნებს. ხოლო დანების სამუშაო პირებზე ინტენსიური ცვეთის კვალის მიხედვით კი, სადგომზე ხორცის დანაწევრება და მისი გამოყენება ხდებოდა.

ნამოსახლარის ქრონოლოგიის განსაზღვრისათვის. თანამედროვე არქეოლოგიაში ძეგლის ზუსტი მეთოდის გათხრებისა და არტეფაქტთა შესწავლის (ტიქნო-ტიპოლოგიური და ფუნქციონალურ-ტრასოლოგიური) გარდა, არანაკლებ მნიშვნელოვანია გავიგოთ ნამოსახლარის ფუნქციონირების ასაკი. სამწუხაროდ, ჯვარცხმიდან არ გვაქვს აბსოლუტური თარიღები და, ამიტომ, ძეგლის ასაკის განსაზღვრისთვის ვიყენებთ ტრადიციულ შეფარდებითი (ტიპოლოგიური) დათარიღების მეთოდს.

ჯვარცხმის ნამოსახლარის უშუალო ანალოგად უნდა ჩაითვალოს დარკვეთის მრავალფენიანი ეხის მე-IV ფენა (ნებიერიძე, 1978), რომელიც დაკავშირებულია უკერამიკო პერიოდთან. დარკვეთის მე-IV ფენის კოლექციაში ჯვარცხმის მსგავსად, სრულიად იდენტური სურათია. ნუკლეუსები აქაც არქაული ელემენტების მატარებელია. გვხვდება ერთმოდენიანი პრიზმისებური ნუკლეუსები, რომლისგანაც ქვის ჩაქუჩის დახმარებით

მიიღებოდა ლამელები. აქვეა დაფიქსირებული ცილინდრული ფორმის ნუკლეუსიც, რაც ხელის წნევითი ტექნიკის არსებობაზე მიუთითებს. ბევრი მსგავსება ჩანს იარაღებს შორისაც. ესაა ბოლოკიდურა საფხეკები გრძელ ლამელებზე, გვერდულა საჭრისები, თავწაკვეთილი ლამელები და სხვ. განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს ის, რომ ჯვარცხმის მსგავსად აქაც გვხვდება საშუალო სიმაღლის ტრაპეციები, რომლებიც ხელის წნევით არის მიღებული. საინტერესოა, ასევე, ქვის ორმხრივლესილი ცული, რომელიც ზუსტად იმეორებს ჯვარცხმის ცულის ფორმას.

სამწუხაროდ, აბსოლუტური თარიღები არც დარკვეთის ეხიდან გვაქვს. თუმცა, ჩვენ შევეცდებით, დათარიღების შეფარდებითი (ტიპოლოგიური) მეთოდის და უახლესი პუბლიკაციების გამოყენებით განვსაზღვროთ IV ფენის ასაკი. ამისთვის ჩვენ გამოვიყენებთ დარკვეთის მე-V და მე-III ფენებს. თუმცა, მე-III ფენა ენეოლითურია და იგი ჩვენ არ გამოგვადგება. რაც შეეხება მე-V ფენას იგი დაკავშირებულია თრიალეთის მეზოლითურ კულტურასთან, რომლის უშუალო ანალოგებად ითვლება: ეძანი, კოტიას-კლდე (Meshveliani, et. al., 2007), ჰალან ჩემი (Rosenberg, 1994) და სხვ. აქედან ბოლო ორ ძეგლს გააჩნია აბსოლუტური თარიღების სერია, რომლებიც მიაწინებენ მათ პრე-ბორეალურ ხანაზე (10,200-9,200 BP). კოტიას-კლდის მეზოლითური ხანის ყველაზე ახალგაზრდა თარიღის (ცხრილი II) მიხედვით შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ თრიალეთური ინდუსტრია თავის არსებობას წყვეტს პრე-ბორეალური ხანის ბოლოს. შესაბამისად, გამოდის, რომ დარკვეთის ეხის მე-IV ფენა არ შეიძლება დათარიღდეს უფრო ადრე, ვიდრე ბორეალური ხანის დასაწყისი (9,200 BP).

ჯვარცხმის ქრონოლოგიის განსაზღვრისთვის გამოგვადგება მელოურის (კალანდაძე, 1986) კომპლექსიც. ჯვარცხმის და დარკვეთის (მე-IV ფენა) მსგავსად, აქაც, შეინიშნება ნუკლეუსის არქაული ელემენტებიც, რომელიც დარტყმითი ტექნიკით მუშავდებოდა. თუმცა, ამასთან ერთად, ჩანს კონუსური და ცილინდრული ნუკლეუსების არსებობაც, რაც ხელის წნევით ტექნიკაზე მიუთითებს. იარაღებშიც ბევრი საერთოა: ბოლოკიდურა ლამელებზე და ანატკეცებზე ჩამოყალიბებული საფხეკები, გვერდულა და ორწახნაგა საჭრისები, თავწაკვეთილი ლამელები და სხვ. აღსანიშნავია, რომ აქაც გვხვდება მსგავსი საშუალო სიმაღლის ტრაპეციები რეტუშირებული გვერდებით. სამწუხაროდ, აღნიშნულ ძეგლსაც არ გააჩნია აბსოლუტური თარიღები.

ჯვარცხმის კომპლექსის კიდევ ერთ ანალოგად უნდა ჩაითვალოს გალი I. კოლექციაში წარმოდგენილია ნუკლეუსის არქაული ელემენტები, თუმცა, უკვე საკმაოდ მრავალრიცხოვნობით გამოირჩევა ცილინდრული და კონუსური ნუკლეუსები. გეომეტრიულ მიკროლითებში გვხვდება ჯვარცხმის მსგავსი ტრაპეციები.

გალი I-ის ქრონოლოგიის განსაზღვრისათვის მნიშვნელოვანია ის, რომ გეომეტრიული მიკროლითების მდიდარ კომპლექსში ჩვენ ვერ ვხედავთ ზურგათლილ ტრაპეციებს, რომელთა გავრცელების ქრონოლოგია ძალიან კარგადაა ცნობილი. აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე ელამქსანლი თეფეში (Kadowaki, 2014) ზურგათლილი ტრაპეციები ძვ.წ. VII-VI ათასწლეულში ჩნდება (ცხრილი II). ამავე პერიოდში ჩნდება ისინი ჩრდილო-დასავლეთ შავი ზღვისპირეთში გირჟევოს (Станко, 1961) ნამოსახლარზეც. ძვ.წ. VI ათასწლეულში ზურგათლილი ტრაპეციები გამოჩენას იწყებს სომხეთში კმლო 2-ის (Petrosyan, 2014) ნამოსახლარზე, მდ. დონის მიდამოებში რაკუმეჩნი იარზე (Белановская, 1995) და ჩრდ. კასპისპირეთში ვარფოლომეევკას (Юдин, 2004) ნამოსახლარის ზედა ფენაში.

ასე და ამგვარად, გალი I-ის კომპლექსი არ უნდა დათარიღდეს გვიან, ვიდრე ძვ.წ. VII ათასწლეულის დასასრული. ამდენად, ზემოთ მოყვანილი მაგალითების საფუძველზე შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ჯვარცხმის ნამოსახლარი ძვ.წ. VIII-VII ათასწლეულებით უნდა თარიღდებოდეს.

დასკვნა. კაჟის და ობსიდიანის ინვენტარის ტექნო-ტიპოლოგიური ანალიზის გათვალისწინებით უნდა ითქვას, რომ ჯვარცხმის ნამოსახლარზე ძირითადად

გავრცელებული იყო ნუკლეუსის დამუშავების დარტყმითი და ხელისწნევითი ტექნიკა; ბევრია ანატკეც-ანამტკრევები, მათ შორის პირველადიც, რაც მიანიშნებს იმაზე, რომ ადგილზე ხდებოდა ქვის დამუშავება. ტიპოლოგიურად იარაღები ცოტაა. როგორც ჩანს, ნამოსახლარზე იკვეთება სამეურნეო მოღვაწეობის მრავალფეროვანი სურათი. კერძოდ, ქვის დამუშავების პირველადი ტექნიკა, არტეფაქტების მეორადი დამუშავება, ხეზე მუშაობა, მცენარეების დანაყვა-დასრესვა და სხვ. ამასვე ადასტურებს ტრასოლოგიური ანალიზიც, სადაც ჩანს, რომ ძეგლის ბინადართა ძირითადი საქმიანობა იყო: ხორცის დაჭრა, ხის, ძვლისა და ტყავის დამუშავება და სხვ.

ლიტერატურა:

- ბერძენიშვილი ნ., ნებიერიძე ლ. 1964. ქვის ხანის ნამოსახლარები კინტრიშის ხეობაში, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები, I, თბ., გვ. 7-16
- გოგიტიძე ს., 1978. სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ნეოლითური კულტურა, თბილისი
- გოგიტიძე ს. 2008. კინტრიშის ხეობის ქვის ხანის არქეოლოგიური ძეგლები (ქობულეთის ადრენეოლითური ნამოსახლარი), ბათუმი.
- გრიგოლია გ., 2007. ქვის ხანის ძეგლი აჭარის მაღალმთიანეთში, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, აჭარა, I, ბათუმი, გვ. 105-112
- კალანდაძე კ., 1986. დასავლეთ საქართველოს ნეოლითური კულტურა ახალი აღმოჩენების შუქზე, თბილისი.
- ნებიერიძე ლ., 1972. დასავლეთ ამიერკავკასიის ნეოლითი, თბილისი.
- ნებიერიძე ლ., 1978. დარკვეთის მრავალფენიანი ები, თბილისი
- ჩხატარაშვილი გ. 2013. ახალი არქეოლოგიური აღმოჩენები მუნიციპალიტეტის სოფ. ჯვარცხმიდან, ბათუმის არქეოლოგიური მუზეუმის შრომები, V, 7-13
- Белановская Т.Д. 1995. Из древнейшего прошлого Нижнего Подонья: Поселение времени неолита и энеолита Ракушечный Яр, Санкт-Петербург.
- Манько В., Чхатарашвили Г. 2020. Раннеголоценовая стоянка Джварцхма в Западной Грузии, *Revista Arheologica, serie noua XVI, nr. 1.* 63-77
- Стан-ко В.Н. 1966. Мезолитическая стоянка Гиржево в Одесской области. *СА 2,* 96-103
- Семенов С.А., 1957. Первобытная техника. Материалы и исследования по археологии СССР, Москва-Ленинград.
- Семенов С.А., Коробкова Г.Ф., 1983. Технология древнейших производств (мезолит-энеолит), Ленинград.
- Юдин А.И. 2004. Вар-фоломеевская стоянка и неолит степного Поволжья, Саратов
- Nishiaki Y., Guliyev F., Kadowaki S. 2015. Chronological contexts of the earliest Pottery Neolithic in the Southern Caucasus: Radiocarbon dates for Göytepe and Hacı Elamxanlı Tepe, West Azerbaijan. *American Journal of Archaeology* 119(3), 279-294.
- Meshveliani T., Bar-Oz G., Bar-Yosef O., Belfer-Cohen A., Boaretto E., Jakeli N., Koridze I., Matskevich Z. 2007. Mesolithic Hunters at Kotias Klde, Western Georgia: Preliminary Results. *Paleorient* 33/2, 47-58.
- Kadowaki S., Guliyev F., Nishiaki Y. 2014. Chipped Stone Technology of the Earliest Agricultural Village in the Southern Caucasus: HacıElamxanlıTepe (the Beginning of the 6th Millennium BC). *Proceedings of 9th ICAANE, Vol. 3,* 709-722.
- Petrosyan A., Arimura M., Gasparyan B., Nahapetyan S. Chataigner C. 2014. Early Holocene Sites of the Republic of Armenia: Questions of Cultural Distribution and Chronology, *Stone Age of Armenia, A Guide-book to the Stone Age Archaeology in the Republic of Armenia,* 135-160
- Rosenberg M. 1994. A Preliminary Description of the Lithic Industry from Hallan Cemi.

In: (eds H.G. Gebel, S.-K. Kozlowski) Neolithic Chipped Stone Industries of the Fertile Crescent. SENEPSE 1, Berlin, 223-238.

Tixier J. 1974. Glossary for the description of stone tools, with special reference to the Epipaleolithic of the Maghreb, Newsletter of Lithic Technology: Special Publication, 3-40

Zaitseva G.I., Timofeev V.I., Zagorska N.N., Kovaliukh N.N. 2000. Radiocarbon dates of the Meso-lithic sites of Eastern Europe. Radiocarbon and Archaeology I, 2000, 33-52.

ცხრილი I. კაჟის და ობსიდიანის კომპლექსი.

სახელწოდება	კაჟი	ობსიდიანი	ჯამი
ნუკლეუსი	9		9
ნუკლეუსის ანამტვრევი	11		11
ნუკლეუსის ფირფიტა	1		1
ლამელა	18		18
მიკროლამელა	8		8
პირველადი ანატკეცი	10		10
ანატკეცი	69	1	70
ანამტვრევი	9		9
ქერცლისებრი ანატკეცი	22	2	24
ჩაქუჩი	1		1
იარაღები	18	4	22
საფხეკი	3		3
საჭრისი	6	1	7
რეტუმირებული ლამელა	1	1	2
გვერდამოდარული ლამელა	1		1
რეტუმირებული ანატკეცი	2		2
სატეხი	1		1
თავწაკვეთილი ლამელა	1	1	2
ტრაპეცია	3	1	4
ჯამი	177	7	184

ცხრილი II. ტექსტში მოხსენიებული არქეოლოგიური ძეგლების აბსოლუტური თარიღები.

№	აღმოჩენის ადგილი	ნიმუში	ლაბორატორიის კოდი	თარიღი		
(BP)	თარიღი BC					
(95.4 %)	ლიტერატურა					
1.	კოტიას-კლდე	ნახშირი	RTT-4698	9270±60	8639-8307	Meshveliani et. al., 2007

2.	ჰალან-ჩემი	ნახშირი	BETA-66855	10060±90	10023-9322	Rosenberg 1994
3.	ჰალან-ჩემი	ნახშირი	BETA-47211	10060±120	10089-9296	Rosenberg 1994
4.	ჰალან-ჩემი	ნახშირი	BETA-55049	10050±80	10009-9320	Rosenberg 1994
5.	ჰალან-ჩემი	ნახშირი	BETA-46647	10040±160	10420-9234	Rosenberg 1994
6.	ჰალან-ჩემი	ნახშირი	BETA-67464	10000±80	9867-9291	Rosenberg 1994
7.	გირჟევო	ძვალი	Le-1703	7050±60	6033-5789	Zaitseva et. al., 2000
8.	ელამქსანლი თეფე	ძვალი	IAAA-141127	7025±30	5986-5845	Nishiaki et. al., 2015
9.	ელამქსანლი თეფე	ძვალი	IAAA-141127	6890±30	5842-5718	Nishiaki et. al., 2015
10.	კმლო 2	ძვალი	Ly-2762	6640±40	5632-5494	Petrosyan et al. 2014

ტაბულეთის აღწერილობა:

(Манько, Чхатарашვილი, 2020: 65-70, სურ. 2-5)

I ტაბულა

1-4, 6 - ნუკლეუსი

5 - ნუკლეუსის ფირფიტა

II ტაბულა

1-3 საფხეკები

4-7 საჭრისები

III ტაბულა

1 - გვერდამოდარული ლამელა

2, 9-10 - გვერდრეტუშირებული ლამელა

3 - სატეხი

4 - საფხეკი

5-8 - ტრაპეციები

11 - საჭრისი

IV ტაბულა

1 - გაპრიალებული ცული

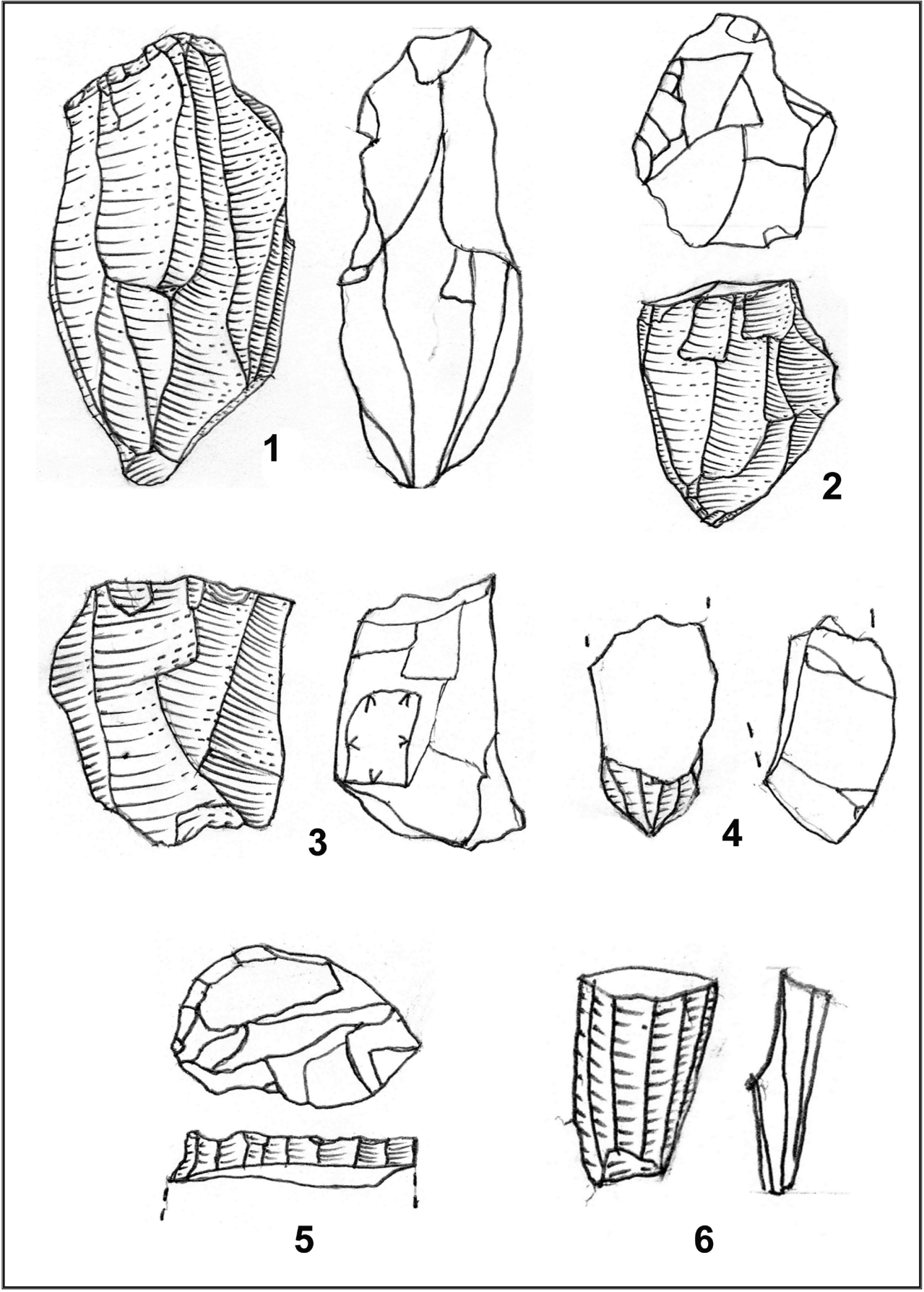
2 - ცულის პირი

3 - სათლელისებრი იარაღი

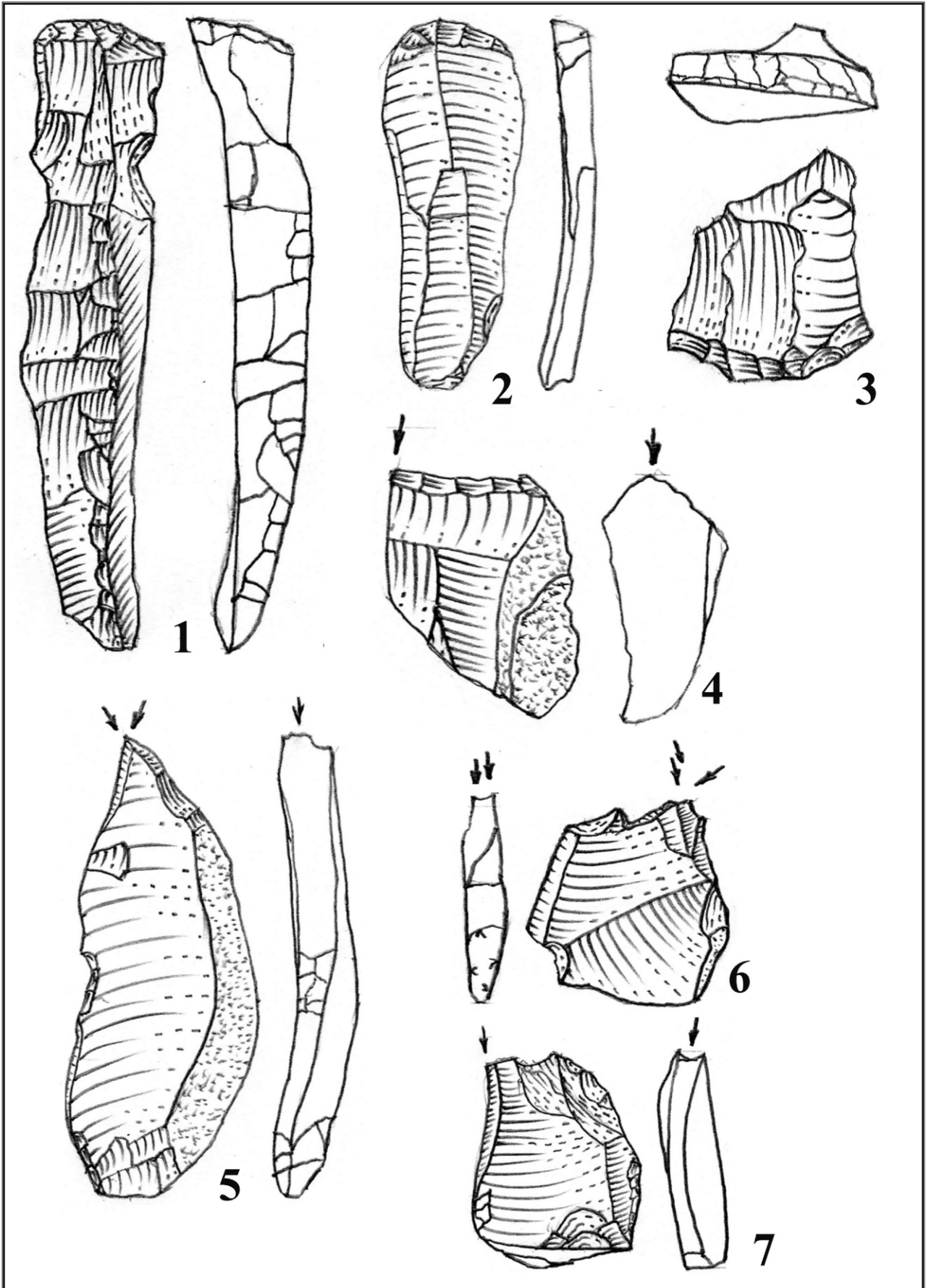
4-6 - სანაყი ქვები

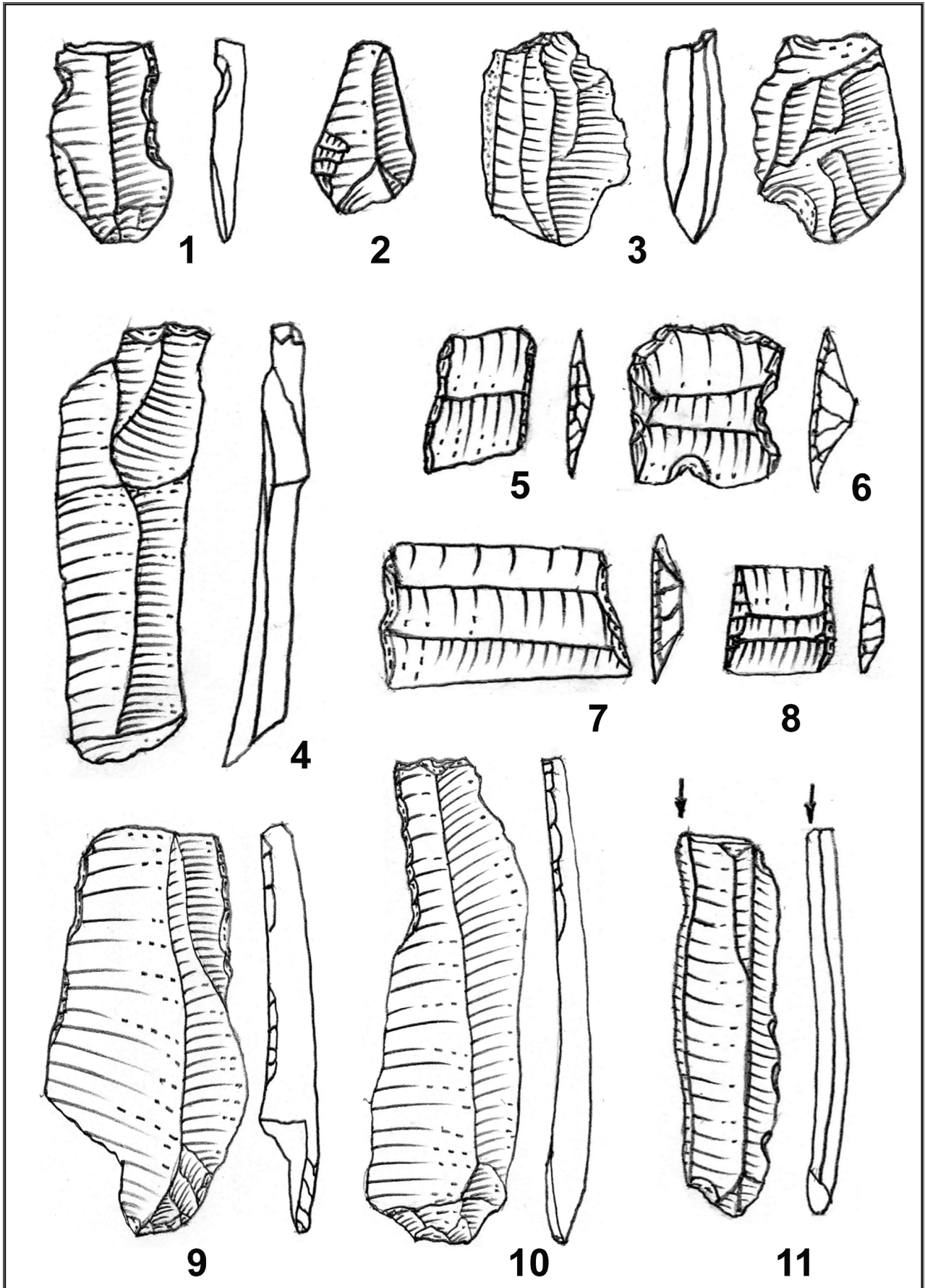
Tab. I

Tab. II

Tab. III

Tab. IV

